

Dombi Józsefné

LISZT SZEGEDI VONATKOZÁSÚ HANGVERSENYEI ÉS ÁTIRATA

Liszt szegedi vonatkozású hangversenyei és átirata egy szomorú természeti katasztrófához, a szegedi nagyárvízhez kapcsolódnak. Az árvíz pusztítása nagyméretű volt, amelynek körülményeit röviden néhány adattal érzékeltetjük.

1879 február végétől igen magas volt a Tisza vízállása. Megkezdték a töltések megerősítését, március 3-án elrendelték az iskolák bezárását, a vidéki tanulókat hazaküldték a lakosság egy részét kitelepítették.

1879. március 12-én hajnali fél kettőkor a folyó 25 m szélességben áttörte a gátat és elöntötte Szegedet. A mintegy 6800 házból 262 maradt lakható. A kárbecslés során 11 811 015 Ft kárt állapítottak meg.⁷⁰

A szegedi árvízkárosultak megsegítésére egész Európa összefogott. I. Ferenc József Tisza Kálmán miniszterelnök kíséretében érkezett Szegedre, hogy személyesen győződjön meg a katasztrófáról. Művészek, hazafiak egyénileg is támogatták a teljesen összeomlott várost és lakosságát. Kossuth Lajos olaszországi száműzetéséből 350 frankot küldött, Verdi kétszázát. Csontvári Kosztka Tivadar festőművész személyesen vett részt a mentésben, Gr. Zichy Mihály Párizsban emlékérem tervet készített az árvízkárosultak megsegítésére, Mikszáth Kálmán megírta a Szeged pusztulása c. könyvét.

Az előadásom Liszt reagálását mutatja be, melyet a szegedi nagyárvíz katasztrófája váltott ki belőle. Tevékenységét két oldalról vizsgáljuk.

Hogyan segítette Liszt az árvízkárosultakat mint zongoraművész és mint zeneszerző. A téma feldolgozását nagymértékben segítette a Liszt kutató Hamburger Klára és Alan Walker írásainak tanulmányozása.

1. Liszt Ferenc hangversenyei a szegedi árvízkárosultak javára.

A következőkben korabeli újságcikkek és a fent említett írások alapján keresünk választ arra, hogy mely városokban adott Liszt hangversenyt a szegedi árvízkárosultak javára, mi jellemezte a műsorösszeállítást, kik közreműködtek a koncerteken és mennyi volt a tényleges bevétel.

⁷⁰ Szeged történeti kronológiája Kristó Gyula szerkesztése Szeged, 1992. 69. p.

1.1.Liszt 1879 márciusában **Kolozsvárott** tartózkodott gróf Zichy Géza zongoraművész vendégeként. Zichy Géza emlékirataiból tudható, hogy mélyen megrendítette őket a szomorú természeti katasztrófa híre és azonnal tenni akartak. „Mit sem használ a jajszó – kiáltott fel Liszt, most segítségre van szükség!”⁷¹ Megtervezték a műsort, kiragasztották a plakátokat és március 14.-én hangversenyt adtak. A hangverseny műsorát közölte a Fővárosi Lapok 1879 márc.16. száma. Elhangzott Schubert C-dúr-szimfónia utolsó tétele (zenekar), a Szent Erzsébet legenda 3. száma, amelyet a Dalegyletek Férfikara adott elő, szólót énekeltek: Schilling Kálmánné és Vályi Gábor, ezután Wieniawski: Legendáját és Rossini: Boszorkánytáncát Blau Gyula adta elő hegedűn. A következő műsorszámként Gróf Zichy Géza zongorázott, majd Hunyadi Margit, a mester iránti tiszteletből Liszt Ferenchez c. saját költeményét szavalta. A műsor befejezéseként elhangzott a Rákóczi induló háromkezes változata. Gróf Zichy Géza félkarú zongoraművész volt, csak bal kézzel tudott játszani, a Rákóczi indulót Liszttel együtt adta elő. A szünni nem akaró tapsra. Liszt ült a zongorához és egyik magyar rapszodiáját játszotta. A bécsi Bösendorfer úr nemcsak pompás zongorát küldött, hanem maga is jelen volt az eseményen. A Fővárosi Lapok márc.18. száma Liszt Kolozsvárott címmel további információkat közölt. „A második hangverseny a szegediek javára volt a színházban, mely, ha négyszer nagyobb lett volna is megteik. Küzdeni kellett a jegyekért. A kolozsvári hangverseny bevétele 700 forint volt.

1.2.Kolozsvár után március 26-án Liszt a **Pesti Vigadóban** adott hangversenyt. Ennek szándéka még Erdélyben fogalmazódott meg, amelyet Liszt március 13-án Carolyne San Wittgensteinhez írt levele is tükröz. „Egész Magyarországot izgalomban tartja Szegednek, az ország egyik legjelentékenyebb városának rettentő pusztulása, amelyet az árvíz csaknem rombadöntött. Nem menthetem föl magamat alóla, hogy játszam mégegyszer nyilvánosan Budapesten a szegedi áldozatok javára, jöllehet ez a feladat redkívvül fárasztó számomra.”⁷²

Liszt több művésszel együtt lépett a színpadra. Jókainé Laborfalvi Róza Jókai Mór külön erre az alkalomra írt Bölcső c költeményét szavalta, Ezután Liszt saját átíratában eljátszotta Schubert: esz-moll gyászindulóját. Majd Busse Alvin énekelte Rubinstein, Liszt, Ábrányi egy-egy dalát. Ezután ismét Liszt ült a zongorához. A még kiadatlan művét a Petőfi

⁷¹ ZLF, 2. köt. 57.in Walker 374 p.

⁷² Zichy Géza, Aus meinem Leben: Erinnerungen und Fragmente. Stuttgart 1920 II:k:57 in Walker i.m. 374 p.

szellemének c darabot és a Cantique d amour-t játszotta. Majd Gounod és Wagner dal következett Ódry Lehel előadásában. A hangverseny végén Schubert: Wanderer fantáziájának Liszt-féle kézzongorás változata hangzott el Liszt és Mihalovics Ödön előadásában.⁷³

A nagyszámú közönség soraiban Tisza Kálmán miniszterelnök is helyet foglalt „Ahogy itt a mester játszott azt néma ámulattal hallgatta mindenki Nagy összeg lesz az, ami e hangversenyből a szegény szegedieknek jut. Liszt önfeláldozással áldozott az ő segítségükre, mert akik őt közlőrl ismerik, tudják, mennyire nem szeret már nyilvánosan játszani.”⁷⁴ A hangverseny bevétele 8000 forint volt.

1.3. Liszt a harmadik hangversenyt április 7-én Bécsben adta a szegediek javára. Zichy önéletrása szerint a külügyminisztérium ballplatzi palotájában. A koncerten megjelent Ferenc József császár is, sok királyi herceg, nagykövet, egyszóval az egész Bécs színe java. A hangverseny Schubert: esz-moll gyászindulójával kezdődött, majd fellépett Carolin von Gomperz-Bettelheim szoprán énekesnő és zongorakísérője, Felix Mottl is. A hangverseny befejezésékként ismét elhangzott a Rákóczi induló Liszt és Zichy Géza előadásában. A hangverseny 10 000 korona tiszta jövedelmet hozott.

Öszefoglalva megállapíthatjuk, hogy Liszt ezen koncertjei a vegyes koncertek típusába tartoztak. Más előadók is közreműködtek. Két esetben vers is kapcsolódott a koncerthez: az egyik Kolozsvárott, amely Liszt üdvözlésére íródott, a másik Péstén, amely az árvíz emlékére született. A hangverseny műsorait romantikus szerzők műveiből válogatták. Liszt saját szerzeményei mellett Schubert műveket és azok saját átíratát szólaltatta meg. A közreműködő hegedűművész korabeli virtuóz darabokat (Wienawski, Paganini) tűzött műsorára, a közreműködő énekesek magyar, orosz, német romantikus dalokat énekeltek. Liszt ezen koncertek során új előadókat is megismert, akinek érdeklődött a művei iránt, pld. Mottl-lal a hangverseny előtt egy-két nappal találkozott, akinek kezében újonnan szerzett dalai voltak. Liszt azonnal elkérte és véletlenül fejjel lefelé rakta a kottatartóra, de így is hibátlanul lejátszotta. Ez is egyik jele káprázatos laprólolvasási képességének.⁷⁵ Valamennyi hangverseny iránt nagy volt az érdeklődés, telt házat vonzott, magasrangú vendégek is képviseltették magukat (Ferencz József, Tisza Kálmán, Andrassy Gyula). A három

⁷³ A. Walker: Liszt Ferenc. 3. kötet Editio Musica Budapest 375. p

⁷⁴ Csekey László: Liszt Ferenc Szegedért in Napkelet 1937/10 szám 677. p

⁷⁵ A. Walker: Liszt Ferenc 3.kötet Editio Musica Budapest 2003. 376. p.

hangverseny bevétele összesen 8700 Ft és 10.000 korona, amit a szegedi árvízkárosultaknak gyűjtöttek össze. Sajnos nem találtunk arra vonatkozó adatot, hogy ezt a pénzt ki vette át, és mi lett a sorsa.

2. Liszt szegedi vonatkozású átirata

Liszt nemcsak páratlan sikerű hangversenyeket adott a szegedi árvízkárosultak megsegítésére, két darabot is írt Szegeddel kapcsolatban. Az egyik a *Revive Szegedin!*, a másik a *Szegedy Csárdás*.

2.1. A *Revive Szegedin!* keletkezésének története.

A mű keletkezési történetet és elemzését Hamburger Klára kutatásai alapján mutatjuk be⁷⁶.

„Az eredeti kompozíció Szabadi Frank Ignác névéhez fűződik. Major Ervin Zenei lexikon utal arra, hogy (I:k 342.l) Frank Ignácznak hívták, aki Szabadira magyarosította a nevét. 1825-ben született Pápán. Bécsben a mérnöki pályára készült, de rövidebb ideig az ottani konzervatóriumnak is növendéke volt. Tanulmányai után atyja pápai kocsmáját vette át, majd Pestre került, mint borkereskedő. Majd a Komlókert nevű vendéglőt bérelte, amely kerthelységében (a Pannónia szálló mellett a Rákóczi úton) zeneestéket is rendezett.⁷⁷ Mint csárdás szerző népszerű volt.

Szabadi Frank Ignác műve 1877-ben zongoradarabként jelent meg a Rózsavölgyi kiadásában *Török magyar induló* címmel. „Törökország nagy politikai reformátora, Midhát pasa öfelségének” szóló magyar és francia nyelvű ajánlással. A kotta címlapját egymással kezefogó magyar és török katona színes képe díszítette. (Az 1877-87-as orosz–török háborúban a magyarok nagy része a szabadságharcot eltipró cár iránti gyűlöletében a törökökkel rokonszenvezett. Arany János 1877-ben keletkezett *A Plevna c. költeménye* is utal erre.)

1878-ban a párizsi világkiállításon magyar cigányok játszották ezt az indulót, melyre felfigyelt Armand Gouzien intendáns és szépművészeti felügyelő, aki felkutatta a szerző nevét és levelezés indult közöttük.

1879 január elején A. Gouzien J Massanet társaságában Pestre érkezett Massanet. Lahore király c. operájának pesti bemutatójára. Meglátogatták lakásán Liszt Ferencet, aki vendégei tiszteletére eljátszotta tanítványával Menter Zsófiával a Rákóczi indulót két zongorán. Felkeresték vendéglőjében Szabadi Frank Ignácot, aki nagy vendégszeretet tanúsított a

⁷⁶ Hamburger Klára: *Liszt Revive Szegedin!* In *Zenettörténelmi tanulmányok* Kodály. Zoltán emlékére. Budapest 1986. 307-316 pp.

⁷⁷ Csekey László: *Liszt Ferenc Szegedért*. In *Napkelet* 1937/10 szám 679 p.

franciák iránt. A pesti élmények inspirálták Massanet, hogy átdolgozza zenekarra Szabadi indulóját, ahogy honfitársa Berlioz is feldolgozta a Rákóczi indulót.

Munkájának aktualitását a szegedi nagyárvíz híre teremtette meg A Párizsi Nagyoperában 1879. jún 7-én nagyszabású, komoly bevételt hozó hangversenyt adtak az árvízkárosultak javára Ezen hangzott el Massanet zenekari feldolgozása Marche heroique címmel, amely Liszt abbénak szóló ajánlással jelent meg Párizsban Hartmannál, a Pesti Hírlap 1879. jún 24. száma mellékletként közölte (a belőle készült zongoraátírat Louis Soumis munkája).

Liszt, – aki zsűritag volt a párizsi világiállításon – ismerte Szabadi Frank művét. 1879-ben, amikor megköszönte Gouziennek a párizsi jótékonyági hangverseny meghívóját, saját átíratát is mellékelte. Ez a mű meg is jelent 1879-ben Heugel kiadásában.”

A Liszt művének stiláris jegyei, formai felépítése

„A Revive Szegedin bár nem eredeti Liszt kompozíció, mégis tanulságos példája annak, hogy mivé válik Liszt kezében egy önmagában nem jelentős köznyelven írott darab. Másrészt annak, hogy Liszt tipikusan kései, a XX. századi zenét előkészítő stílusának jegyei még az ilyen alkalmi átíratokban is uralkodó jellegűek. Magán viseli a mesteri koncepció jegyeit. Tipikusan kései Liszt mű, formálásában, harmonizálásában, magyar hangjában a modern Liszt stílusát reprezentálja. Liszt átalakítja a Massanet-féle nagyformát, s a kisebb ügyetlen szakaszok helyett többször inkább saját anyagával dolgozik. Szerves egységgé válik az egész kompozíció. Kifirt ismétlés nincs benne. Az anyag variálódik, fejlődik csupán a visszatérésben hoz vissza változatlanul 20 ütemet

Szabadi Török indulója 4/4 ütemű darab kijátszott ismétlésekkel, négy alcímmel ellátott részből áll: A) Harczra fiúk, B) Szofták dala, C) Jogászkar, D) Angyalok kara Gábiel riadója. A négy rész laza egységet alkot. Mintegy rímként ötütemes zárórész jelenik meg valamennyi szakaszban Liszt feldolgozásában a formai egység háromtagú codával kiegészítve.

A darab hangnemi terve Szabadinál és Massanetnél úgyszólván ki sem mozdul a tonikai a-mollból Lisztnél cisz molltól c-mollig tér ki, összesen hét kvintnyi távolságot jár be a mű.” (Hamburger)

Rendkívül érdekes mindjárt a darab kezdete Az indító motívumot Liszt úgy transzformálja, hogy alaposan kilóg az a-moll hangnemből, ezzel mindjárt tonális bizonytalanságot idéz elő. Hangneme a Bárdos Lajos által ungarának

nevezett cigány–moll ötfokú kivágata Ez a kezdet különösen meghökkentő. Az is jellemző, hogy mint a nagyon nyomatékos helyek a kései Liszt stílusban általában unisono oktávokban szólalnak meg. A tulajdonképpeni főtéma Harzcra fiúk a bal kézben is szervesen jelen van Ennek a szakasznak a végén a tetrachord képletet ismételteti (h c d e) unisono, ezzel a csárdás obstinéval mutat rokonságot

A középtag két részből áll. A Softák dala anyagból és a szinkópás jogászkar anyagából épül. Kétszer olyan hosszú, mint Massanetnál.

Ezután következik a csonka repríz, mely a b és a variáns változatlan visszatérését jelenti Majd a 103. ütemben következik a coda A főtémából szervesen továbbfejlesztett anyag a főtéma feje és a hcde tetrachord motívumából szövődik Ez kromatikusan emelkedik egészen az A-dúr befejezésig⁷⁸.”

„Liszt: Revive Szegedin! kompozíció 2 kézírata a szegedi Somogyi könyvtárban található. Az egyik Liszt sajátkezű fogalmazványa 5 oldalnyi harántformájú 12-12 kottasornyi Breitkopf jelzésű papíron. A tempójelzés allegro marziale. Előadói utasítás úgyszólván nincs, ujjrendet azonban több helyen jelölt. A másolónak szóló utasítások német nyelvűek.

A másik kézirat ennek tisztázása függőleges irányú 14 soros Breitkopf-jelű papíron. A szép, gondos kottairás alighanem tanítványa August Göllerich munkája. „Revive Szegedin!, Ungarischer Marsch von Szabady, orchestriert von Massanet, Transcription für Pianoforte von Franz Liszt.” A tempót, dinamikát illető utasítások sőt az aprólékos figyelemmel beírt pedáljelek, többhelyütt ujjrendek Liszt sajátkezű bejegyzései.” (Hamburger: Előszó. In Liszt Ferenc: Revive Szégedin! Reprint kiadás, 1986)

Szeged Város August Göllerich feleségének első házasságából született lányától vásárolta meg a kéziratot, melyet páncélszekrényben őriznek. A Somogyi Könyvtár 1986-ban 500 példányban jelentette meg ennek reprint kiadását Hamburger Klára előszavával. 2003-ban a kéziratot Gregor József Kossuth díjas operaénekes fogadta örökbe. Ez alkalommal rendezett ünnepségen e sorok írója szólaltatta meg a művet.

Nemcsak Liszt kézírata, hanem Massanet partitúrája is fellelhető a Somogyi könyvtárban, amely 2004-ben egy kiállítási tárlóban volt megtekinthető.

⁷⁸ Hamburger Klára: Liszt Ferenc: Revive Szegedin! In Zenetörténei tanulmányok Kodály Zoltán emlékére Budapest 1986. 315. p.

2.2. Liszt másik szegedi vonatkozású műről Gárdonyi kutatásaiból tudunk⁷⁹ (Hamburger i.m.) „A Szegedy Csárdás feliratot Gárdonyi Zoltán a weimári Liszt Múzeum Ms Z. 12 jelzésű kéziratához tartozó lapok egyikén találta, de nem Liszt kézírásával. A melódia Lisztnél a ki nem adott, korábban 20.-nak számozott rapszódiajában fordul elő először, később pedig a 12. rapszódia Stretta részének 25.és az azt követő ütemeiben. Mindkét feldolgozásban olyan motívumok vannak, a téma körül, amelyek a Csikós c. népszínműnek Szerdahelyi Józseftől eredő 1847 zenéjében is szerepelnek. Magának a szegedi csárdásnak a dallama is megvan, bár nem ezzel a címmel. A Csikós második felvonásának 12. táncában Liszt a dallamat vázlatkönyvének tanúsága szerint a cigányok játéka nyomán jegyezte fel először.”⁸⁰

Liszt Ferenc zongoraművészként anyagi adományaival járult hozzá az árvízkárosultak megsegítéséhez, a Revive Szegedin! és az itt fellelhető kézirat a város kulturális értékeit nagymértékben gazdagítja.

Irodalom

Csekey László: Liszt Ferenc: Szegedért in Napkelet 1937/10 szám 673-682: Liszt Ferenc 682. p.)

Hamburger Klára: Liszt Ferenc: Revive Szegedin! In Zenetörténeti Tanulmányok Kodály Zoltán emlékére. Budapest 1986. 307-316 pp.

Liszt Ferenc: Revive Szégedin! Szeged, 1986, a Liszt év alkalmával a Szegedi Megyei Városi Tanács V. B. művelődésügyi osztály támogatásával kiadta a Somogyi Könyvtár. Előszót írt Hamburger Klára. Szerk.: Dr. Csúri Károlyné. Felelős kiadó: Tóth Béla.

Liszt kézirat a Somogyi könyvtárban. Délmagyarország 1936.

Szeged történeti kronológiája a kezdetektől 1944-ig. Szerkesztette: Kristó Gyula. Szeged 1992. 68-69 pp.

A. Walker: Liszt Ferenc 3. kötet Editio Musica Budapest 2003.

⁷⁹ Hamburger. i.m. 316.p.

⁸⁰ Gárdonyi: Liszts 20 ungarische Rhapsodie, Ungarische Jahrbücher X. K. 1930. 294. In Csekey László: Liszt Ferenc Szegedért in Napkelet 1937/10 szám 682 p.)